

Методологічний аспект дослідження соціальних очікувань особистості

Попович І.С.

Херсонський державний університет

доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки,
психології й освітнього менеджменту

Соціальні очікування були і досі залишаються тією науковою категорією, глибинний зміст якої огорнутий таємничістю, загадковістю, навіть деякою містичністю. Людині завжди хотілося передбачити, спрогнозувати перебіг подій, зазирнути в майбутнє. Кожна людина на щось сподівається, надіється, чогось очікує, чекає. Соціальними очікуваннями, сподіваннями наповнена кожна мить людських взаємин, стосунків, конфліктів та людського буття загалом.

Розгляд методологічного аспекту дослідження соціальних очікувань особистості та вивчення психологічних особливостей змісту соціальних очікувань, як базової складової системи регуляції соціальної поведінки особистості, дозволяють нам сформулювати такі вихідні положення:

- соціальні очікування є соціально-психологічним утворенням, яке породжує структурно-змістову цілісність «Я» і забезпечує її функціонування;
- структурно-змістова цілісність «Я» не може існувати за межами соціального середовища, поза соціально-психологічною реальністю та таким соціальним утворенням, як «не-Я»;
- соціальні очікування – це сукупність апробованих знань, інформація суб'єкта поведінки про самого себе, а також уявлення про те, як його сприймає інший суб'єкт поведінки, оцінює, розуміє, а він відповідно сприймає, оцінює і розуміє його;
- соціальні очікування супроводжуються неймовірно великим емоційно-ціннісним навантаженням, самооцінкою та оцінкою суб'єктом якостей, дій, вчинків, суб'єктів поведінки та формуванням на цій основі певного ставлення як до суб'єктів поведінки, так і до самого себе. Це емоційно-ціннісне навантаження умовно називаємо «тиском соціуму» і «тиском «Я»;
- тиск соціуму – це результат впливу середовища, який реалізується через соціальні норми, громадську думку, правові норми, етичний кодекс, статuti, правила, обов'язки, стереотипи, зразки та шаблони поведінки;
- тиск «Я» – поєднує індивідуально-психологічну сутність особистості, суб'єктність, активність творення самої себе;
- соціальні очікування є продуктом соціально-психологічної реальності, і в той же час виступають передумовою її зміни, оскільки утворюють систему співставлень, стандарт порівняння;

- суб'єкт поведінки орієнтується не тільки і не стільки на дії іншого чи інших суб'єктів поведінки, скільки на їх очікування певної поведінки з його боку.

Соціальні очікування, як базова складова системи регуляції соціальної поведінки особистості, поєднує в собі сферу «Я» та «не-Я» особистості. Соціальні очікування є результатом впливу соціального середовища, тобто утворюються під «тиском соціуму», та під «тиском «Я», який залежить від індивідуально-психологічної сутності особистості. Соціальні очікування є вимогами, що пред'являються одним соціальним суб'єктом – індивідом, групою, спільнотою – іншим соціальним суб'єктам поведінки, і навпаки.

Соціальні очікування поліфункційні. Під функцією розуміємо взаємоузгоджену залежність дій, вчинків, психічних новоутворень індивіда. Дія індивіда, яка залежить від іншої дії, є формою прояву цієї дії і змінюється відповідно до її змін. Отже, оцінка індивідом окремого акту взаємодії є взаємоузгодженою залежністю попереднього досвіду оцінювання, сформованого рівня адекватності сприйняття оточуючих і відповідної реакції на те, що відбувається.

Соціальні очікування виконують такі функції: регулятивну, посередницьку, коригувальну, орієнтувальну, прогностичну, оцінювальну, стабілізаційну і трансформувальну.

Реалізація системного підходу до вивчення соціальних очікувань передбачає виокремлення трьох складових: когнітивної, емоційно-ціннісної та регулятивної. Вони, власне, і складають спрощену концептуальну модель соціальних очікувань. Таким чином, соціальні очікування ми розглядаємо як єдність, що передбачає узгодженість трьох складових:

- когнітивної, що поєднує володіння інформацією щодо ймовірного перебігу подій, сукупність знань суб'єкта про самого себе, а також уявлення про те, як його сприймають, оцінюють, розуміють інші суб'єкти взаємодії. Когнітивну складову наповнює сукупність знань про інших учасників взаємодії та будь-яка інформація щодо дій, контактів, взаємин, взаємодії у контексті очікуваної поведінки;
- емоційно-ціннісної, яка враховує оцінку та самооцінку особистістю якостей, дій, вчинків та формування на цій основі певного ставлення як до суб'єктів взаємодії, так і до самої себе. Стрижнем емоційно-ціннісної складової є ціннісні орієнтації особистості, переконання, ідеали, її світогляд;
- регулятивної, що вказує на здатність суб'єкта регулювати свою діяльність і поведінку, узгоджувати очікування, сподівання інших з власними думками, бажаннями, діями, враховувати їх ймовірні реакції, і навпаки.

Методи та прийоми дослідження складових соціальних очікувань можна умовно розділити на три групи. Умовність поділу полягає у тому, що до першої групи входять ті методи і прийоми, які дають змогу вивчати когнітивну складову соціальних очікувань особистості. Відповідно, друга група методів та прийомів – це психодіагностичні інструменти дослідження емоційно-ціннісної

складової. Третя група – методи і прийоми дослідження регулятивної складової соціальних очікувань особистості. Такий підхід до організації дослідження соціальних очікувань особистості забезпечує його логічну послідовність та поетапність проведення.

Нами впроваджена низка авторських розробок для психологічної діагностики змістових параметрів соціальних очікувань особистості. Однією з таких методик є експектометрія.

Розроблена і апробована соціометрична методика – експектометрія [1; 2] може бути використана психологами, соціальними педагогами для вивчення групових динамічних процесів малої групи, соціальних та соціально-психологічних очікувань досліджуваних як в науковому плані, так і під час організації та здійснення навчально-виховного процесу.

При створенні методики дослідження змістових параметрів соціальних очікувань ми прагнули цілісно врахувати сутність феномену соціальних очікувань особистості. Одним із завдань було створити психодіагностичний інструмент, що дозволить об'єктивно вимірювати явища соціально-психологічної реальності. Дослідження соціальних очікувань потребує врахування низки складових сфери «Я» та «не-Я» особистості. Це свідчить про те, що досліджувати соціальні очікування особистості потрібно в органічному взаємозв'язку з низкою компонентів самосвідомості. Останні, в свою чергу, складають внутрішні передумови соціальних очікувань, які інтегровані в образ «Я» та Я-концепцію.

Соціальні очікування індивіда поєднують в собі діалектичну єдність «Я» та «не-Я». Антитеза «не-Я» передбачає вивчення індивіда не лише як суб'єкта в межах окремої діяльності, але і як суб'єкта предметно-практичної діяльності, спілкування з представниками різних верств населення, що є підтвердженням наших наукових пошуків стосовно реалізації цілісного підходу до дослідження соціальних очікувань індивіда.

Експектометрія дозволяє визначити не тільки кількісні показники і побудувати графічну структуру міжособистісних взаємин в малій групі, виходячи з кількості і змісту взаємних виборів її членів за певним соціометричним критерієм, але й дає можливість відобразити очікувану структуру міжособистісних взаємин. Очікувана структура міжособистісних взаємин дозволяє глибше проаналізувати динаміку групового життя, порівняти реальний і прогнозований перебіг подій.

Зіставлення очікуваного варіанту і соціометричного дає змогу визначити кількість очікуваних виборів, що збіглися з соціометричними, та кількість очікувань власного вибору. На підставі цих експериментальних даних мають місце наступні експектометричні характеристики: коефіцієнт очікувань; груповий коефіцієнт очікувань; експектометричний статус; рівень адекватності самоочікувань; коефіцієнт взаємоочікуваних виборів; коефіцієнт групової згуртованості.

Експектометричний або очікуваний статус – це відношення кількості самоочікуваних виборів до можливої кількості очікувань власного вибору респондента.

Експектометрія застосовується в поєднанні з соціометрією, що дозволяє проаналізувати групову динаміку малої групи, визначити реальний зміст міжособистісної взаємодії, спрогнозувати поведінку учасників взаємодії.

Будь-якій людині властива система соціальних очікувань. Ця система здатна значною мірою впливати не тільки на зміст, але й на перспективні лінії та стратегію життя загалом. Таким чином, соціальні очікування виступають важливим чинником не тільки вибору та апробації інформації, а й планування діяльності особистості.

Література

1. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі : [навч.-метод. посіб.] / І.С.Попович. – Херсон : ВАТ ХМД, 2013. – 204 с.
2. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : [монографія] / І. С. Попович. – Херсон : ВАТ ХМД, 2009. – 240 с.